Talim Noktası.

6. Sınıf

Sosyal Bilgiler

Türkistan'da Kurulan İlk Türk Devletleri

3. Öğrenme Alanı: Ortak Mirasımız · Konu 03 · Konu Anlatımı

3. ÖĞRENME ALANI

Türkistan'da kurulan ilk Türk devletleri

Ortak Mirasımız · Konu 03

Bu konuda neler var?

1 Türkistan ve Konargöçer Yaşam 4

2 Asya Hunları, Göktürkler ve Uygurlar 7

3 Medeniyetimize Katkılar: Sor, Topla, Değerlendir, Çıkar 10

★ Konu Testi 15

★ Cevap Anahtarı 17

Bir evde dededen toruna geçen eşyalar gibi milletlerin de kuşaktan kuşağa aktardığı bir mirası vardır. Kullandığımız pek çok sözcüğün, sofralarımızdaki bazı yiyeceklerin, ordumuzun düzeninin ve anlattığımız destanların kökleri, binlerce yıl önce Türkistan'da yaşayan atalarımıza uzanır. Bu konuda Türkistan'da kurulan ilk Türk devletlerini, yani **Asya Hun Devleti**, **Göktürkler** ve **Uygurları** tanıyacaksınız. Bu devletlerin medeniyetimize katkılarını kaynaklara sorular sorarak araştıracak, bulduğunuz bilgileri sınayacak ve bunlardan sonuçlar çıkaracaksınız.

Bu bölümde

- İlk Türk devletlerinin medeniyetimize katkılarıyla ilgili merak ettiğiniz konuyu belirleyeceksiniz.
- Kaynaklara dayanarak 5N1K soruları hazırlayacaksınız.
- Yazılı, görsel ve dijital kaynaklardan bilgi toplayacaksınız.
- Topladığınız bilgilerin doğruluğunu kaynakları karşılaştırarak değerlendireceksiniz.
- Bilgilerden hareketle medeniyetimizin oluşumu hakkında çıkarım yapacaksınız.

Anahtar kavramlar

Türkistan · konargöçer · kağan · kurultay · töre · kut · Gök Tengri · balbal · destan · kâğıt · medeniyet

Etkinlik 1

Ön değerlendirme: Ne biliyorsunuz?

Doğru ifadelerin yanına **D**, yanlış ifadelerin yanına **Y** yazınız. Yanlış bulduğunuz ifadeyi düzelterek yeniden yazınız.

1. Konargöçer topluluklar, belirli mevsimlerde yer değiştirerek yaşar.
2. Türkistan, Orta Asya'da yer alan geniş bir bölgedir.
3. Türk diliyle yazılmış bilinen en eski belgeler İstanbul'da bulunmuştur.
4. Destanlar, bir milletin ortak hafızasında yaşayan uzun anlatılardır.
5. İlk Türk devletlerinde hükümdar hiçbir kurala bağlı değildi.

Zorlandıysanız: Medeniyet, bir toplumun yönetimden sanata, hukuktan ekonomiye kadar ortaya koyduğu maddi ve manevi değerlerin bütünüdür. Bir milletin medeniyeti, geçmişte yaşayan kuşakların birikimiyle oluşur.

1 Türkistan ve Konargöçer Yaşam

Türklerin ana yurdu olan **Türkistan**, Hazar Denizi'nin doğusundan Moğolistan'a kadar uzanan geniş bir bölgedir. Bölgenin doğu kesiminde Tanrı Dağları ve Altay Dağları gibi yüksek sıradağlar yükselir. Dağlardan doğan **Seyhun** ve **Ceyhun** nehirleri Aral Gölü'ne dökülür. Bölgenin büyük bölümünü ağaçsız, otlarla kaplı **bozkırlar** oluşturur.

Türkistan'ın doğal çevresi

Temsilî çizimdir, ölçekli değildir.

Türkistan'da kışlar çok soğuk ve uzun, yazlar ise sıcak ve kuraktır. Bu iklimde tarım yapılabilecek alanlar azdır; geniş bozkırlar ise hayvan otlatmaya çok elverişlidir. Bu yüzden Türkistan'da yaşayan Türklerin temel geçim kaynağı **hayvancılık** oldu. Hayvanlarına taze otlak bulmak için mevsime göre yer değiştiren Türkler, yazı serin yüksek yerlerde, kışı rüzgârdan korunan sıcak vadilerde geçirdi.

Tanım Konargöçer

Hayvanlarına otlak bulmak için yazın yaylak, kışın kışlak denilen yerler arasında düzenli olarak göç eden topluluklara konargöçer denir.

Konargöçer yaşamda bir yıl

İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış
Hayvanlar serin ve yüksek yaylaya götürülür.	Yaylakta otlatılır, sürüler beslenir.	Otlar kurumadan kışlağa dönülür.	Rüzgârdan korunan vadide kışlanır.

Konargöçer yaşamın en büyük yardımcısı attı. At; yolculukta taşıt, savaşta silah arkadaşı, kısrak sütünden yapılan **kımız** ile de besin kaynağıydı. Türkler, kolayca kurulup sökülebilen ve ata yüklenebilen **keçe çadırlarda** yaşadı. Bugün kullandığımız "yayla" ve "kışla" sözcükleri, bu yaşamdan dilimize kalan izlerdir.

Örnek 1: Doğal çevre ve yaşam biçimi

Soru: Türkistan'ın iklimi ve bitki örtüsü, Türklerin konargöçer bir yaşam sürmesinde nasıl etkili olmuştur?

Çözüm: Önce doğal çevrenin özelliklerini sıralayalım: kışlar sert, yazlar kurak, tarım alanı az, otlaklar geniş. Geniş otlaklar hayvancılığı temel geçim kaynağı yaptı. Otlaklar mevsime göre kurur ya da karla örtülür. Bu yüzden hayvanları beslemek için yazın yaylaya, kışın korunaklı vadilere göç etmek gerekti. **Türkistan'ın doğal çevresi, hayvancılığa dayanan konargöçer yaşamı zorunlu kılmıştır.**

✓ Ne öğrendik?

1. Türkistan'ın yer şekilleri ve iklimiyle ilgili üç özellik yazınız.

2. Yaylak ve kışlak arasındaki farkı açıklayınız.

3 Atın konargöçer yaşamdaki önemini iki örnekle açıklayınız.

4 Aşağıdakilerden hangisi Türkistan'da konargöçer yaşamın ortaya çıkmasının temel nedenlerinden biridir?

A) Denize kıyısı olması
B) Geniş otlaklarının hayvancılığa elverişli olması
C) Ormanlarla kaplı olması
D) Yıl boyunca bol yağış alması

Yaylak ile kışlak arasındaki farkları aşağıdaki karşılaştırmada görebilirsiniz.

Yaylak ve kışlak

	Yaylak	Kışlak
Ne zaman?	Yazın	Kışın
Neresi?	Serin ve yüksek otlaklar	Rüzgârdan korunan, daha sıcak vadiler
Neden gidilir?	Hayvanlara taze otlak bulmak için	Soğuktan ve karlı havadan korunmak için

Notlarım

2 Asya Hunları, Göktürkler ve Uygurlar

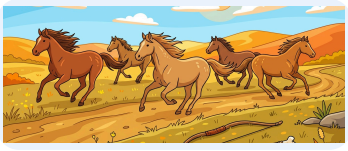
Türkistan'da pek çok Türk devleti kuruldu. Bunlardan ilk dönemin en önemli üç devleti Asya Hun Devleti, Göktürkler ve Uygurlardır. Aşağıdaki zaman şeridi bu devletlerle ilgili önemli olayları gösteriyor.

İlk Türk devletleri zaman şeridi

MÖ 220	MÖ 209	552	682	732–735	744	840
Asya Hun Devleti kurulur.	Mete Han tahta çıkar, orduyu onlu sisteme göre düzenler.	Bumin Kağan Göktürk Devleti'ni kurar.	Kutluk Kağan Göktürkleri yeniden bağımsız kılar.	Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtları dikilir.	Uygur Devleti kurulur.	Uygur Devleti, Kırgızların saldırılarıyla yıkılır.

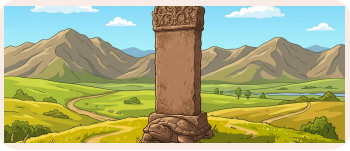
Yıllar arasındaki uzaklıklar ölçekli değildir.

ASYA HUN DEVLETİ

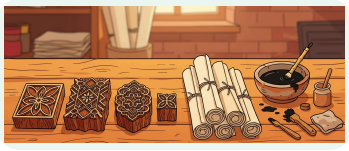
Tarihte bilinen ilk Türk devletidir. MÖ 3. yüzyılda kuruldu. En parlak dönemini Mete Han zamanında yaşadı.

GÖKTÜRKLER

552'de kuruldu. Devletin resmî adında "Türk" sözcüğünün yer aldığı ilk devlettir. Kendi alfabeleriyle yazıtlar bıraktılar.

UYGURLAR

744'te kuruldu. Şehirler kurarak yerleşik hayata geçti. Kâğıt ve tahta kalıpla baskı kullandı.

Tanım Onlu sistem

Askerlerin on, yüz, bin ve on bin kişilik gruplara ayrıldığı ve her grubun başına bir komutan getirildiği ordu düzenine onlu sistem denir.

Onlu sistemde birlikler

Onluk	Yüzlük	Binlik	Tümen
10 asker, 1 komutan	10 onluk, 100 asker	10 yüzlük, 1000 asker	10 binlik, 10.000 asker

Asya Hun Devleti: MÖ 220 yılında kurulan devletin en ünlü hükümdarı **Mete Han**'dır. Mete Han, orduyu **onlu sisteme** göre düzenledi. Bu sistemde askerler onar kişilik birliklere ayrıldı; on onluk bir yüzlüğü, on yüzlük bir binliği, on binlik de bir tümeni oluşturdu. Her birliğin başında bir komutan bulunuyordu. Böylece büyük bir ordu kolayca yönetilebiliyordu. Türk Kara Kuvvetleri, Mete Han'ın tahta çıktığı **MÖ 209** yılını kuruluş yılı olarak kabul eder.

Göktürkler: Bumin Kağan tarafından 552'de kurulan devlet, bir süre Çin egemenliğine girdikten sonra 682'de Kutluk Kağan önderliğinde yeniden bağımsız oldu. Göktürkler 38 harfli kendi alfabelerini kullandı. Moğolistan'daki Orhun Vadisi'ne dikilen **Orhun Yazıtları**, Türk diliyle yazılmış ve tarihi bilinen en eski belgelerdendir. Yazıtlarda devletin yönetimi, kağanların halka karşı sorumlulukları ve öğütleri anlatılır.

Uygurlar: 744'te Göktürk Devleti'nin yerine kurulan Uygur Devleti'nin merkezi **Karabalgasun (Ordu-Balık)** şehriydi. Uygurlar; şehirler, saraylar ve tapınaklar inşa ederek yerleşik hayata geçti. Tarım ve İpek Yolu ticaretiyle uğraştılar. Kendi alfabelerini geliştirdiler; kitaplarını **kâğıda** yazdılar ve tahta kalıplarla çoğalttılar. Duvar resimleri ve kitap süslemelerindeki ustalıkları da dikkat çeker. Devlet, 840'ta Kırgızların saldırılarıyla yıkıldı.

Örnek 2: Bir yazıttan çıkarım yapmak

Soru: Orhun Yazıtları'nda Bilge Kağan halkına şöyle seslenir: "Aç milleti doyurdum, çıplak milleti giydirdim, az milleti çok kıldım." Bu sözlerden Göktürklerde hükümdarın görevleriyle ilgili hangi sonuca ulaşabiliriz?

Çözüm: Sözlerde kağan, yaptıklarını halkına hesap verir gibi anlatıyor. Halkı doyurmak ve giydirmek, refahı sağlamak demektir. Nüfusu çoğaltmak ise dağınık boyları bir araya toplamak ve halkı güvende tutmakla mümkündür. **Göktürklerde kağan, halkının refahından ve güvenliğinden sorumlu tutuluyordu.** Eski Türkler, yönetme yetkisinin hükümdara Gök Tengri tarafından verildiğine inanır ve buna kut derdi. Halkını mutlu edemeyen hükümdarın kutunun elinden alınacağına inanılırdı.

Ne öğrendik?

1. Onlu sistemi kendi cümlelerinizle açıklayınız. Bu sistem büyük bir orduyu yönetmeyi neden kolaylaştırır?

2. Göktürkleri tarihte önemli kılan iki özellik yazınız.

3. Uygurların yerleşik hayata geçtiğini gösteren iki kanıt yazınız.

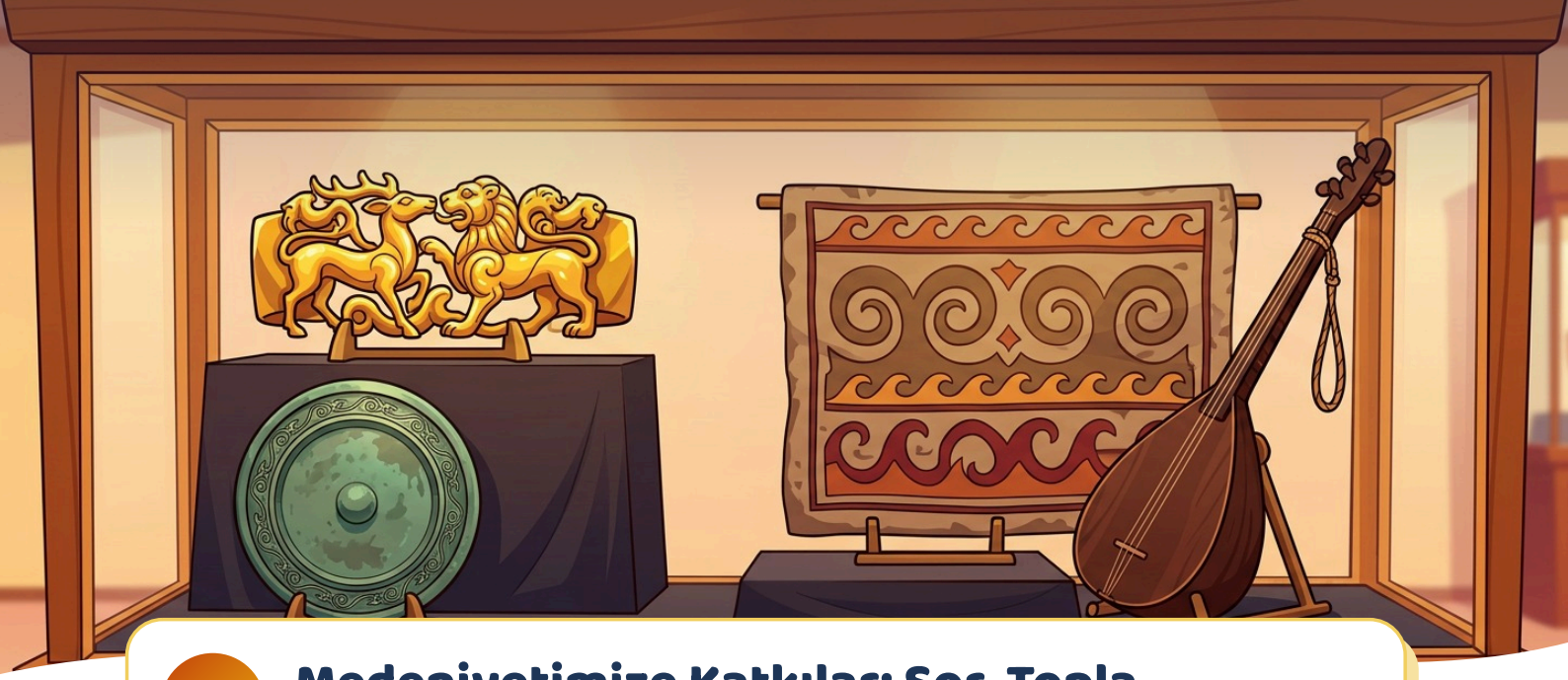
4. Kendi alfabesiyle yazıtlar bırakan ve resmî adında "Türk" sözcüğü bulunan ilk Türk devleti hangisidir?

A) Asya Hun Devleti
B) Uygurlar
C) Göktürkler
D) Kırgızlar

Üç devletin önemli özelliklerini tek tabloda toplayalım.

Devlet	Önemli kişi ya da merkez	Öne çıkan özelliği
Asya Hun Devleti	Mete Han	Orduyu onlu sisteme göre düzenledi.
Göktürkler	Bumin Kağan, Kutluk Kağan	Kendi alfabeleriyle Orhun Yazıtları'nı bıraktı.
Uygurlar	Merkezi: Karabalgasun	Şehirler kurdu; kâğıt ve tahta kalıpla baskı kullandı.

Notlarım

3 Medeniyetimize Katkılar: Sor, Topla, Değerlendir, Çıkar

İlk Türk devletlerinin bize bıraktıkları yalnızca yazıtlar değildir. Bu devletlerin yönetimden sanata kadar pek çok alandaki birikimi, sonraki Türk devletlerine aktarılarak medeniyetimizin temelini oluşturdu.

- **Yönetim:** Devletin başında **kağan** bulunurdu. Önemli kararlar, kağanın başkanlığında toplanan **kurultay** adlı mecliste görüşülürdü. Kağanın eşi **hatun** da yönetimde söz sahibiydi; kurultaya katılır, elçileri kabul ederdi. Devlet genellikle doğu ve batı olarak iki kanatta yönetilirdi.
- **Hukuk:** Toplumun yazısız kurallarına **töre** denirdi. Töre; adaleti, eşitliği ve iyiliği esas alırdı. Kağan da töreye uymak zorundaydı; yani yetkisi sınırsız değildi.
- **Askerî:** Onlu sistem, atlı ve okçu birlikler, düşmanı sahte bir geri çekilmeyle tuzağa düşürmeye dayanan **Turan taktiği** ilk Türk ordularının özelliklerindendir.
- **İnanç:** Eski Türkler, göğün ve evrenin yaratıcısı olarak **Gök Tengri**'ye inanırdı. Ölen bir savaşçının mezarının yanına, hayattayken yendiği düşmanları temsil eden **balbal** adlı taşlar dikilirdi.
- **Sanat ve edebiyat:** Maden eşyalarda, kemer tokalarında ve keçelerde at, kurt, geyik gibi hayvan motifleri kullanılırdı. Kopuz eşliğinde söylenen **destanlar** kuşaktan kuşağa aktarıldı. Oğuz Kağan, Bozkurt, Ergenekon, Türeyiş ve Göç destanları bunların en bilinenleridir.
- **Ekonomi:** Hayvancılık temel geçim kaynağıydı. Türkler, Çin'den batıya uzanan **İpek Yolu**'nun önemli bölümlerini denetleyerek ticaretten kazanç sağladı. Uygurlar tarıma da önem verdi.

Notlarım

İlk Türk devletlerinden bugüne uzanan izler

Bu katkıları kendiniz araştırmak isterseniz işe merak ettiğiniz bir konuyu seçerek başlayabilirsiniz. Sonra o konuyla ilgili sorular hazırlarsınız. Soru hazırlamanın kolay bir yolu **5N1K** tekniğidir: Ne? Nerede? Ne zaman? Nasıl? Niçin? Kim?

Soru kartı	Örnek soru
Ne?	Uygurlar kitaplarını çoğaltmak için hangi yöntemi kullandı?
Nerede?	Orhun Yazıtları bugün hangi ülkede bulunuyor?
Ne zaman?	Göktürk alfabesi hangi yıl çözüldü?
Nasıl?	Kurultayda kararlar nasıl alınırdı?
Niçin?	Kağan neden töreye uymak zorundaydı?
Kim?	Orduyu onlu sisteme göre düzenleyen hükümdar kimdir?

Sorularınızın yanıtlarını farklı kaynaklardan toplarsınız. Topladığınız bilgilerin doğruluğunu değerlendirmek için kaynaklardaki **benzer** ve **farklı** bilgileri belirlersiniz. Dijital kaynaklarda sitenin kime ait olduğuna bakarsınız. Uzantısı **gov.tr** olan siteler devlet kurumlarına, **edu.tr** olan siteler üniversitelere aittir. Son olarak bilgileri birleştirerek bir **çıkarım** yaparsınız.

Tanım Çıkarım

Kaynaklardan topladığımız bilgileri birleştirerek bu bilgilerde açıkça yer almayan bir sonuca ulaşmaya çıkarım denir.

Kaynaklarla sorgulamanın beş adımı

1	2	3	4	5
Merak et	**Soru sor**	**Bilgi topla**	**Değerlendir**	**Çıkarım yap**
Araştırmak istediğiniz konuyu seçin.	5N1K tekniğiyle araştırılabilir sorular yazın.	Yazılı, görsel ve dijital kaynaklardan yanıtları bulun.	Kaynaklardaki benzer ve farklı bilgileri karşılaştırın.	Bilgileri birleştirerek bir sonuca ulaşın.

Örnek 3: Kaynaklar çeliştiğinde

Soru: Deniz, Orhun Yazıtları'nı araştırıyor. Bir üniversitenin sitesinde yazıtların 8. yüzyılda Göktürkler döneminde dikildiği yazıyor. Kim yazdığı belli olmayan bir paylaşımda ise yazıtları Mete Han'ın MÖ 3. yüzyılda yazdırdığı iddia ediliyor. Deniz hangi bilgiye güvenmelidir?

Çözüm: İki kaynağı karşılaştıralım. Üniversite sitesi bilim insanlarının hazırladığı, kimliği belli bir kaynaktır. Paylaşımın ise yazarı ve kaynağı belli değildir. Bir de yazıtların içeriğine bakalım: Yazıtlarda Bilge Kağan ve kardeşi Kül Tigin'den söz edilir; bu kişiler 8. yüzyılda yaşamıştır. Mete Han ise yaklaşık bin yıl önce yaşamıştır. **Deniz, üniversite sitesindeki bilgiye güvenmelidir; paylaşımdaki iddia hem kaynaksız hem de yazıtların içeriğiyle çelişiyor.**

Bağlantı: Taşlardaki yazının sırrı

Orhun Yazıtları yüzyıllar boyunca kimsenin okuyamadığı gizemli taşlar olarak kaldı. 1893'te Danimarkalı dil bilimci **Vilhelm Thomsen**, yazıtlardaki alfabeyi çözdü. Thomsen, işe yazıtlarda sık tekrarlanan "Tengri" ve "Türk" sözcüklerini bularak başladı. Böylece atalarımızın taşlara kazıdığı sözler bin yılı aşkın bir sessizliğin ardından yeniden okunabildi.

Etkinlik 2

Görev kartı: Medeniyetimizin kökleri afişi

1. Asya Hun Devleti, Göktürkler ya da Uygurlardan birini seçiniz.
2. Ordu, sanat, yönetim, ekonomi, hukuk ya da sosyal hayat alanlarından en çok merak ettiğiniz ikisini seçiniz.
3. Her alan için 5N1K tekniğiyle en az üç soru hazırlayınız.
4. Sorularınızın yanıtlarını en az iki kaynaktan toplayınız. Kaynaklardaki benzer ve farklı bilgileri not ediniz.

5. "Bu devletin medeniyetimize katkısı" başlıklı bir çıkarım cümlesi yazınız.
6. Bilgilerinizi ve çıkarımınızı bir afişte toplayarak sınıfta sununuz.

★ PUANLAMA ANAHTARI

Ölçüt	Tam (3)	Kısmen (2)	Henüz değil (1)
Soru hazırlama	5N1K ile en az altı açık ve araştırılabilir soru	Soruların bir kısmı belirsiz	Soru hazırlanmamış
Bilgi toplama	En az iki güvenilir kaynak kullanılmış	Tek kaynak kullanılmış	Kaynak belirtilmemiş
Doğruluğu değerlendirme	Benzer ve farklı bilgiler karşılaştırılmış	Karşılaştırma eksik	Karşılaştırma yok
Çıkarım ve sunum	Çıkarım bilgilere dayanıyor, afiş düzenli	Çıkarım kısmen bilgilere dayanıyor	Çıkarım yapılmamış

Tuzağa düşme!

Yanılgı avı: İlk Türk devletleri

- ✗ "Türkistan, bugünkü Türkiye'nin eski adıdır." → ✓ Türkistan, **Orta Asya**'da Türklerin ana yurdu olan geniş bölgedir.
- ✗ "Konargöçerler rastgele dolaşır." → ✓ Konargöçerler, mevsime göre belirli **yaylak ve kışlaklar** arasında düzenli olarak göç eder.
- ✗ "İlk Türk hükümdarlarının yetkisi sınırsızdı." → ✓ Kağan da **töreye** uymak zorundaydı ve kurultaya danışırdı.
- ✗ "Orhun Yazıtları'nı Mete Han yazdırdı." → ✓ Orhun Yazıtları, 8. yüzyılda **Göktürkler** döneminde dikildi.
- ✗ "İlk Türkler hep çadırda yaşadı." → ✓ **Uygurlar** şehirler kurarak yerleşik hayata geçti.

✓ Ne öğrendik?

1. Töre nedir? Kağanın töreye uymak zorunda olması yönetim anlayışı hakkında neyi gösterir?

2. Hatunun yönetimdeki yerini iki örnekle açıklayınız.

3 İlk Türk devletlerinden günümüze ulaşan iki izi yazınız.

4 Bir dijital kaynağın güvenilirliğini değerlendirirken nelere dikkat edersiniz?

5 Mezarların yanına dikilen ve ölen kişinin hayattayken yendiği düşmanları temsil eden taşlara ne ad verilir?

A) Kurultay
B) Balbal
C) Töre
D) Kut

Dijital kaynakları değerlendirirken şu karşılaştırmayı kullanabilirsiniz.

Dijital kaynağı değerlendirme

	Güvenilir görünen site	Dikkatli bakılması gereken site
Kime ait?	Uzantısı gov.tr ise devlet kurumuna, edu.tr ise üniversiteye ait	Kime ait olduğu belli değil
Yazar	Hazırlayanın adı ve görevi yazıyor	Yazar yok ya da belirsiz
Kaynakça	Bilginin dayandığı kaynaklar gösteriliyor	Hiçbir kaynak gösterilmiyor
Karşılaştırma	Başka güvenilir kaynaklarla uyuşuyor	Başka kaynaklarla çelişiyor

Notlarım

Konu Testi

✓ Ne öğrendik?

Aşağıdaki soruları dikkatle okuyunuz. Her sorunun doğru seçeneğini işaretleyiniz.

1. Bir konargöçer topluluk yazı yaylakta geçirdi. Sonbaharda otların sarardığını ve gecelerin soğuduğunu gören topluluk, sürülerini toplayıp yola çıkıyor. Topluluğun gideceği yer ve bu göçün amacı aşağıdakilerden hangisidir?
   A) Kışlağa; hayvanları kışın soğuktan ve kardan korumak
   B) Yaylağa; hayvanlara taze ot bulmak
   C) Bir şehre; tarlalara tahıl ekmek
   D) Deniz kıyısına; balıkçılıkla geçinmek

2. Selin, Türk Kara Kuvvetlerinin kuruluşu için esas alınan MÖ 209 yılını araştırıyor. O yıl tahta çıkan hükümdarın orduyu onlu sisteme göre düzenlediğini öğreniyor. Selin'in araştırdığı hükümdar aşağıdakilerden hangisidir?
   A) Bumin Kağan
   B) Bilge Kağan
   C) Mete Han
   D) Kutluk Kağan

3. Arda, bir müzede Uygurlardan kalan eserleri inceliyor: kâğıda yazılmış ve tahta kalıplarla çoğaltılmış kitap sayfaları, bir de yapı duvarlarından sökülmüş resim parçaları. Arda bu eserlerden Uygurlarla ilgili hangi çıkarımı yapabilir?
   A) Hayvanlarına otlak bulmak için sürekli göç ettiler.
   B) Yazıyı hiç kullanmadılar.
   C) Yalnızca savaşla uğraştılar.
   D) Yerleşik hayata geçip bilgiye ve sanata önem verdiler.

4. Bir belgeselde, kağanın başkanlığında toplanan bir mecliste hatunun ve boy beylerinin de bulunduğu, savaş ve barış gibi kararların burada konuşulduğu anlatılıyor. Bu bilgilerden ilk Türk devletlerindeki yönetim anlayışıyla ilgili hangi çıkarım yapılabilir?
   A) Önemli kararlar danışılarak alınırdı.
   B) Kağan, kararlarını kimseye bildirmeden alırdı.
   C) Kadınların yönetimde söz hakkı yoktu.
   D) Devlet işleri yalnızca savaş zamanında konuşulurdu.

5 Bir tarih atlasında, Göktürk Devleti'nin doğu bölümünü kağanın, batı bölümünü ise kağanın kardeşinin yönettiği gösteriliyor. Bu bilgiden Göktürklerin yönetimiyle ilgili hangi sonuca ulaşılabilir?

A) Devlet yalnızca tek bir şehirden yönetiliyordu.
B) Geniş topraklar doğu ve batı olarak iki kanatta yönetiliyordu.
C) Kağan, toprakların yönetimine hiç karışmıyordu.
D) Göktürkler şehirler kurarak yerleşik hayata geçmişti.

6 Rüzgâr, Uygurların kâğıt kullanımıyla ilgili bir ödev hazırlıyor. Aynı konuda birbirinden farklı bilgiler veren birkaç kaynak buluyor ve hangisine güveneceğine karar vermeye çalışıyor. Rüzgâr aşağıdaki kaynaklardan hangisine güvenmelidir?

A) Yazarı belli olmayan bir paylaşım
B) Bir arkadaşının sözlü anlatımı
C) Kaynakça vermeyen bir sohbet sitesi
D) Uzantısı edu.tr olan bir üniversite sitesindeki makale

KENDİME NOT

Bu konuda	Evet	Kısmen	Henüz değil
Türkistan'ın doğal çevresini ve konargöçer yaşamla ilişkisini açıklayabiliyorum.			
Asya Hunları, Göktürkler ve Uygurların önemli özelliklerini söyleyebiliyorum.			
5N1K tekniğiyle araştırma soruları hazırlayabiliyorum.			
Kaynaklardaki benzer ve farklı bilgileri karşılaştırabiliyorum.			
İlk Türk devletlerinin medeniyetimize katkıları hakkında çıkarım yapabiliyorum.			

Notlarım

Cevap Anahtarı

Ön Değerlendirme

1. **D.** Konargöçer topluluklar, hayvanlarına otlak bulmak için mevsimlere göre yer değiştirerek yaşar.
2. **D.** Türkistan, Orta Asya'da Türklerin ana yurdu olan geniş bir bölgedir.
3. **Y.** Türk diliyle yazılmış ve tarihi bilinen en eski belgelerden olan Orhun Yazıtları, Moğolistan'daki Orhun Vadisi'ndedir.
4. **D.** Destanlar, bir milletin ortak hafızasında yaşayan ve kuşaktan kuşağa aktarılan uzun anlatılardır.
5. **Y.** İlk Türk devletlerinde hükümdar da töreye uymak zorundaydı; yetkisi sınırsız değildi.

1. Türkistan ve Konargöçer Yaşam

1. Örnek: Yüksek sıradağlar; geniş bozkırlar; kışları soğuk ve uzun, yazları sıcak ve kurak bir iklim.
2. Yaylak yazın gidilen serin, yüksek otlaklardır; kışlak kışın korunaklı ve daha sıcak vadilerdir.
3. Örnek: Uzak yolculuklarda taşıt olarak kullanılırdı; kısrak sütünden kımız yapılırdı.
4. **B.** Geniş otlaklar hayvancılığı, hayvancılık da mevsimlik göçü gerektirdi.

2. Asya Hunları, Göktürkler ve Uygurlar

1. Askerler onluk, yüzlük, binlik ve tümen birliklerine ayrılır, her birliğin bir komutanı olur. Emirler komutanlar aracılığıyla hızla iletilir, düzen kolay sağlanır.
2. Örnek: Resmî adında "Türk" sözcüğü geçen ilk devlettir; kendi alfabesiyle yazılmış Orhun Yazıtları'nı bırakmıştır.
3. Örnek: Karabalgasun gibi şehirler kurmaları; tarımla uğraşmaları; saray ve tapınak inşa etmeleri.
4. **C.** Göktürkler.

3. Medeniyetimize Katkılar: Sor, Topla, Değerlendir, Çıkar

1. Toplumun yazısız kurallarıdır. Hükümdarın yetkisinin kurallarla sınırlı olduğunu, adaletin herkes için geçerli olduğunu gösterir.
2. Kurultaya katılırdı; yabancı elçileri kabul ederdi.
3. Örnek: Türk Kara Kuvvetlerinin kuruluş yılı olarak MÖ 209'un kabul edilmesi; "yayla" ve "kışla" sözcükleri; destanlar.

4. Sitenin kime ait olduğuna, uzantısına, yazarın ve kaynakların belirtilip belirtilmediğine, bilginin başka güvenilir kaynaklarla uyuşup uyuşmadığına bakarım.
5. **B.** Balbal.

Konu Testi

1. **A.** Sonbaharda yayladaki otlar kurur, hava soğur; topluluk sürüleriyle korunaklı vadilerdeki kışlağa döner. Yaylağa yazın gidilir; şehirde tarım yerleşik hayatın, balıkçılık ise kıyı yaşamının işidir.
2. **C.** MÖ 209'da tahta çıkıp orduyu onlu sisteme göre düzenleyen Asya Hun hükümdarı Mete Han'dır; Bumin Kağan, Bilge Kağan ve Kutluk Kağan Göktürk hükümdarlarıdır.
3. **D.** Duvar resimleri kalıcı yapıları, kâğıda yazılıp çoğaltılan kitaplar da bilgiye verilen önemi gösterir. Kitaplar B'yi, yapılar A'yı çürütür; C'yi bu eserler göstermez.
4. **A.** Kararların hatun ve boy beylerinin de bulunduğu kurultayda konuşulması, yönetimde danışmaya önem verildiğini gösterir. Kararların mecliste konuşulması B'yi, hatunun katılması C'yi, barış kararlarının da görüşülmesi D'yi çürütür.
5. **B.** Doğuyu kağanın, batıyı onun kardeşinin yönetmesi, geniş toprakların iki kanatta yönetildiğini gösterir. A ve C bu bilgiyle çelişir; D'yi bu bilgi göstermez, şehirler kuran Uygurlardır.
6. **D.** Üniversite siteleri bilim insanlarının hazırladığı, kimliği belli kaynaklardır; öteki kaynaklarda hazırlayan ya da dayanak belli değildir.

Notlarım